

การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับบุคคลทุกช่วงวัยในสังคมไทย

Lifelong Learning for people in every age group in Thai society

สุมาลี สังข์ศรี¹, พัชราวลัย สังข์ศรี²

Sumalee Sungsrī¹, Pacharawalai Sungsrī²

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช¹, มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง²

Sukhothai Thammathirat Open University¹, Muban Chombueng Rajabhat University²

Sumalee.sungsrī@gmail.com¹, Sungsrī_pat@hotmail.com²

บทคัดย่อ

สังคมโลกมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สภาพแวดล้อมตลอดจนความก้าวหน้าของวิทยาการและเทคโนโลยี สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ และความเป็นอยู่ของประชาชนในทุกพื้นที่ ทุกภูมิภาคของโลก รวมทั้งประเทศไทย ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนับวันจะมีความผันผวนและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ซึ่งประชาชนจำเป็นต้องปรับตัวและดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ให้ได้อย่างเป็นปกติวิสัย ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยสร้างพลังให้ประชาชนมีความพร้อมและมีศักยภาพที่จะเผชิญและปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมก็คือการศึกษาหรือการเรียนรู้และเป็นการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องในทุกช่วงของชีวิต ที่เรียกว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิต การเรียนรู้ตลอดชีวิตอาจเกิดขึ้นทั้งในรูปแบบของการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย หากบุคคลในแต่ละช่วงวัยได้เรียนรู้ในสิ่งที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ ก็จะช่วยให้บุคคลสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: การเรียนรู้ตลอดชีวิต, บุคคลทุกช่วงวัย, สังคมไทย

Abstract

Global society are facing with rapidly changing of economic, politic, social and environmental situation and the progress of academic and technology. These changes have effected to way of life, occupations and living conditions of people in every part of the world, including Thailand. The changes are progressively complicated and disrupted. People have to adjust themselves and proceed their living properly with these changes. One of the main factors which can empower people to be ready and to have efficiency to face and adjust themselves suitably is education or learning. It should be learning in every period of life or lifelong learning. Lifelong learning can be in the form of formal education, non-formal education and informal education. If people in each age group has opportunity to learn related and useful knowledge, it will enable them to develop their quality of lives properly.

Keywords: lifelong learning, people in every age group, Thai society

บทนำ

การเรียนรู้มันมิได้เกิดขึ้นเฉพาะผู้ที่อยู่ในวัยเรียนที่กำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนหรือสถานศึกษาเท่านั้น แต่สามารถเกิดขึ้นได้ในครอบครัว ในการประกอบอาชีพ ในกิจกรรมการดำเนินชีวิต ในกิจกรรมทางศาสนา ในกิจกรรมของชุมชนและสังคม เป็นต้น การเรียนรู้เกิดขึ้นกับบุคคลทุกเพศ ทุกวัย ทุกช่วงชีวิต ตั้งแต่วัยแรกเกิดจนถึงวัยสูงอายุ ดังตัวอย่างเด็กเมื่อแรกเกิดจะเรียนรู้การปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมต่างๆ เรียนรู้ที่จะสื่อสารกับพ่อแม่ เมื่อโตขึ้นก็เรียนรู้การฝึกพูด การดำเนินชีวิตภายในครอบครัว เมื่อถึงวัยเรียนก็จะเรียนรู้ทางด้านวิชาการจากโรงเรียนหรือสถานศึกษาและเรียนรู้การดำเนินชีวิต จากครอบครัวและจากชุมชน เมื่อบุคคลจบจากโรงเรียนหรือสถานศึกษาออกมาประกอบอาชีพการทำงานแล้วก็ยังต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ เรียนรู้เพื่อยกระดับความรู้มาปรับปรุงอาชีพ เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุก็ยังคงเรียนรู้ เพื่อดูแลสุขภาพร่างกาย จิตใจ เรียนรู้เพื่อปรับตัวในการเป็นอยู่ร่วมกับบุคคลวัยอื่นและเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าบุคคลต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต เรียนรู้ในทุกช่วงวัย แต่รูปแบบการเรียนรู้อาจต่างกันไป วัยเรียนจะเรียนในรูปแบบของการศึกษาในระบบ แต่วัยทำงานและวัยสูงอายุจะเรียนรู้ในรูปแบบอื่นที่ไม่ได้เกิดขึ้นในโรงเรียน การที่จะช่วยให้บุคคลเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อสามารถนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับมาพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสมนั้น หน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาและผู้เกี่ยวข้อง ควรจะต้องมีแนวทางในการจัดการศึกษา การเรียนรู้แก่บุคคลแต่ละช่วงวัย เพื่อให้สามารถนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด บทความนี้จะนำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับบุคคลแต่ละช่วงวัย โดยจะเริ่มจากการเสนอความหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต หลักการของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ความจำเป็นของการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางการจัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตในภาพรวมและแนวทางการจัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับบุคคลแต่ละช่วงวัยต่อไป

ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิต

จากการศึกษาความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ไว้ไว้โดยนักการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ (Enesco, 1968, Faure, 1972, Dave, 1973, Lengrand, 1975, Dave and Cropley, 1978, Galbraith, 1992, โกวิท วรพิพัฒน์, 2532 ; และ สุนทร สุนันท์ชัย, 2534 อ้างถึงในสมาลี สังข์ศรี, 2544) สามารถกล่าวได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิต (Lifelong Education) ประกอบด้วยคำหลัก 3 คำ คือ ชีวิต (life) ช่วงชีวิต (lifelong) และการศึกษา (education) หรือการเรียนรู้ (learning)

- ชีวิต (life) ชีวิตของบุคคล มีความเจริญเติบโตและความเปลี่ยนแปลงและชีวิตยังมีความเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ ที่อยู่แวดล้อม ได้แก่สังคม การเมือง ศาสนา สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

- ช่วงชีวิต (Lifelong) ในแง่ช่วงเวลาของชีวิตของบุคคล ตั้งแต่เกิดจนตาย บุคคลจะพบกับเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆมากมายในและช่วงอายุตั้งแต่ วัยเด็กจนถึงสูงอายุ

- การศึกษา (Education) หรือการเรียนรู้ (Learning) มีความหมายที่ใกล้เคียงกัน นักการศึกษาที่ใช้คำว่า Education นั้นมุ่งเน้นที่การจัดประสบการณ์หรือการจัดกิจกรรมให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ ส่วนนักการศึกษาที่ใช้คำว่า Learning นั้นเน้นในส่วนของผู้เรียนหรือบุคคล ว่าการเรียนรู้มันเกิดขึ้นจากตัวผู้เรียน จะเรียนรู้อะไร อย่างไร เมื่อใดและมักพบว่ามีการใช้ทั้ง 2 คำ

นอกจากนี้นักการศึกษาบางท่านเห็นว่าการศึกษาตลอดชีวิตหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการผสมผสานใน 2 มิติคือ การผสมผสานในแนวตั้งการศึกษาที่มีความจำเป็นทุกช่วงชีวิตของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย ส่วนการผสมผสานในแนวนอน: การศึกษากับชีวิตเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกัน การศึกษาคือประสบการณ์หลายๆส่วน หลายรูปแบบ ดังนั้นการศึกษาตลอดชีวิตเป็นภาพรวมของการศึกษาทุกรูปแบบและมีความจำเป็นตลอดชีวิตของบุคคล สำหรับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 (ปรับปรุง พ.ศ.2545) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตไว้ว่าหมายถึง“การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต”

จากการศึกษานิยามที่ให้ไว้โดยนักการศึกษาและองค์กรที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตว่า หมายถึง การศึกษาหรือการเรียนรู้ในภาพรวมทั้งหมดซึ่งครอบคลุมการศึกษาทุกรูปแบบ ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาสำหรับบุคคลทุกช่วงอายุ ตั้งแต่เกิดจนตาย โดยในแต่ละช่วงชีวิตบุคคลอาจได้รับการศึกษารูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือหลายรูปแบบผสมผสานกันเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับ ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของบุคคล เพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลอย่างเต็มศักยภาพให้มีความรู้ทักษะและประสบการณ์อย่างเพียงพอต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพและการปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสมในทุกช่วงชีวิต สำหรับในบทความนี้จะใช้คำว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิต

รูปแบบของการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต การศึกษาตลอดชีวิตเป็นภาพรวมของการศึกษาทั้งหมดครอบคลุมการศึกษาทุกประเภท ทุกรูปแบบ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 (ปรับปรุง พ.ศ.2545) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545: 10) มาตรา 15 การศึกษามี 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย **การศึกษาในระบบ** เป็นการศึกษาที่มีกฎเกณฑ์ในด้านต่างๆค่อนข้างตายตัว เช่น หลักสูตรวิธีการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล เป็นการศึกษาการศึกษาสำหรับผู้ที่อยู่ในวัยเรียน ตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงระดับอุดมศึกษา จัดในโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต่างๆ **การศึกษานอกระบบ** เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นสำหรับผู้ที่ไม่ได้มีโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในกฎเกณฑ์ต่างๆ เช่น สถานที่ศึกษาไม่จำเป็นต้องจัดในสถานศึกษา ไม่กำหนดอายุของผู้เรียน วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดประเมินผล มีความยืดหยุ่น เนื้อหาหลักสูตรสามารถปรับให้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ผู้จัดได้แก่หน่วยงานต่างๆ ประเภทของการศึกษาที่จัดมีทั้งการศึกษาขั้นพื้นฐาน การฝึกอบรมทางอาชีพ และการให้ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต **การศึกษาตามอัธยาศัย** เป็นการศึกษาที่เกิดจากความสนใจ ความต้องการของผู้เรียนเอง ผู้เรียนสามารถเลือกเนื้อหาที่สนใจ กำหนดเวลาและสถานที่ที่จะศึกษาหาความรู้ได้เอง รวมถึงการที่บุคคลได้รับความรู้และประสบการณ์จากครอบครัว ชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งแวดล้อม แหล่งเรียนรู้ และสื่อประเภทต่างๆ การศึกษาทั้งสามรูปแบบนี้จะช่วยให้บุคคลได้เรียนรู้ตลอดชีวิต ในบางช่วงชีวิตบุคคลอาจได้รับการศึกษาเพียงบางรูปแบบ แต่บางช่วงชีวิตอาจได้รับการศึกษาทั้งสามรูปแบบในเวลาเดียวกัน เช่นในวัยเด็กเล็กก่อนเข้าเรียน เด็กจะได้รับเพียงการศึกษาตามอัธยาศัย ในช่วงวัยเรียนบุคคลจะได้รับทั้งการศึกษาในระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยหรืออาจจะได้รับการศึกษาทั้งสามรูปแบบไปพร้อมๆกัน วัยสูงอายุบุคคลอาจได้รับทั้งการศึกษาตามอัธยาศัยและการศึกษานอกระบบ

ความจำเป็นในการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ในการดำเนินชีวิตของบุคคล จะต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆอยู่เสมอ ยิ่งในสังคมปัจจุบัน จะมีความเปลี่ยนแปลงที่ผันผวน หลากหลายและซับซ้อน ปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยให้บุคคลเผชิญและปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นได้อย่างเหมาะสมก็คือการศึกษาหรือการมีความรู้ ทักษะและประสบการณ์ที่เพียงพอ สุนทร สุนันท์ชัย (2551) ได้กล่าวถึงความจำเป็นของการศึกษาตลอดชีวิตในเชิงปรัชญา จิตวิทยา สังคมและวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ เช่นในเชิงปรัชญานั้น มนุษย์จะอยู่กับความเปลี่ยนแปลงเป็นนิรันดร์ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงที่มนุษย์สร้างขึ้น การที่จะปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงหรือควบคุมทิศทางของการเปลี่ยนแปลงได้ มนุษย์ต้องมีความรู้ความเข้าใจในลักษณะของความเปลี่ยนแปลง การศึกษาจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้มนุษย์ได้รับความรู้มาเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ในเชิงจิตวิทยา มีการศึกษาค้นคว้าว่ามนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต จากครุฑมาร์ดาจนถึงหลุมฝังศพ (พระเทพเวที (ประยูร ญัตโต), 2532: 8-11) กล่าวว่า มนุษย์จำเป็นต้องมีการศึกษาและต้องศึกษาไปจนตลอดชีวิต เพราะการศึกษาช่วยทำให้เกิดปัญญาที่จะช่วยแก้ปัญหาได้ เพื่อจะทำให้ชีวิตดำรงอยู่ด้วยดีเจริญงอกงาม (Skager and Dave, 1977 อ้างถึงในสมาลี สังข์ศรี, 2544) ให้แนวคิดว่าการศึกษาตลอดชีวิตเป็นเครื่องมือหลักสำหรับบุคคลที่จะพัฒนาและปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก Hargreaves (2004) กล่าวว่า การ

เรียนรู้เริ่มต้นจากครรภ์มารดาจนถึงหลุมฝังศพ (learning lasts for life- cradle to grave) จากการประมวลแนวคิดของนักการศึกษาจากทั้งในประเทศและต่างประเทศ สามารถสรุปความจำเป็นของการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยพิจารณาจากปัจจัยในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจอาชีพการงาน เศรษฐกิจของโลกมีความเปลี่ยนแปลงและผันผวนเป็นอย่างมาก ตลาดแรงงานต้องการผู้ทำงานที่มีทักษะใหม่ ที่สามารถทำงานกับเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ารวมทั้งปัญญาประดิษฐ์ ทำให้ผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานต้องกลับมาเรียนรู้ มา re-skill และ up-skill เพื่อให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ

2. ความเปลี่ยนแปลงด้านสังคม จากสังคมแบบพึ่งพาอาศัย เอื้ออาทรต่อกันมาเป็นสังคมที่คนต่างคนต่างอยู่ เป็นอิสระ ยึดถือวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมลดน้อยลง อีกทั้งยังได้รับกระแสวัฒนธรรมจากต่างชาติ ปัญหาสังคมมีความซับซ้อนมากกว่าเดิม สภาพความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้บุคคลต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวได้อย่างเหมาะสมและปลอดภัย

3. ความเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครอง ภายใต้การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทำให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่น การที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมและปฏิบัติหน้าที่ในฐานะพลเมืองได้อย่างดีนั้น ประชาชนจะต้องเรียนรู้ จะต้องได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอ

4. ความก้าวหน้าทางวิทยาการ เทคโนโลยีและสื่อต่างๆ มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งด้านการประกอบอาชีพ การคมนาคม การแพทย์ การศึกษา การติดต่อสื่อสาร ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ประชาชนต้องเรียนรู้ ต้องติดตามให้ทันเพื่อจะสามารถดำเนินชีวิตได้กลมกลืนและเหมาะสม

5. ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งด้านภูมิอากาศ พื้นโลก ป่าไม้ สภาวะแวดล้อม ภาวะโลกร้อน ฯลฯ นอกจากนั้นทรัพยากรที่มีอยู่ก็ลดน้อยลงไป ประชาชนต้องรู้จักวิธีที่จะรักษาและใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ยิ่งไปกว่านั้นบางช่วงอาจเกิดโรคระบาดทั่วโลก สิ่งเหล่านี้ทำให้ประชาชนต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เพื่อจะได้มีความพร้อมที่จะเผชิญและอยู่กับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้อย่างเหมาะสมและมีความปลอดภัย

6. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร อาจกล่าวได้ว่าทุกประเทศได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ จำนวนเด็กแรกเกิดและเด็กในวัยเรียนลดลง ประชากรส่วนใหญ่จะเป็นวัยแรงงาน จำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีอายุยืนยาวขึ้นมีความสามารถที่จะทำงานต่อได้ จากโครงสร้างของประชากรดังกล่าวทำให้ทิศทางในการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ต้องเปลี่ยนแปลงไปจากการเน้นการศึกษาแก่ผู้อยู่ในวัยเรียน มาเป็นการขยายการศึกษาให้แก่วัยแรงงานและวัยสูงอายุด้วย

นอกจากความจำเป็นอันเนื่องมาจากปัจจัยต่างๆดังกล่าวแล้ว ยังมีกฎหมาย นโยบายของประเทศซึ่งแสดงถึงความจำเป็นที่จะให้ประชาชนทุกวัยได้เรียนรู้ตลอดชีวิต ได้แก่ 1) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545) มีหลายมาตราที่แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของการศึกษาตลอดชีวิต โดยพระราชบัญญัติฉบับนี้ให้การศึกษาตลอดชีวิตเป็นหลักในการจัดการศึกษาแก่ประชาชนและยังมีการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุก 2) ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) มียุทธศาสตร์ 6 ด้าน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561) ซึ่งด้านที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคนคือ ด้านที่ 3. ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ เป็นยุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนทุกช่วงวัยและทุกมิติรวมทั้งมุ่งให้คนไทยมีนิสัยรักการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต 3) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9-11 และมีวัตถุประสงค์หลักข้อ 1 ที่มุ่งวางรากฐานให้คนไทยเป็นคนที่สมบูรณ์ มีคุณธรรมจริยธรรมรวมทั้งมีทักษะความรู้ความสามารถและพัฒนาตนเองได้ต่อเนื่องตลอดชีวิต 4) แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) ได้กำหนดวิสัยทัศน์ว่า คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ นอกจากนั้นองค์การสหประชาชาติ (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, 2016) ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก (Sustainable Development Goals : SDGs) ระหว่างปี 2015-2030ไว้ 17 เป้าหมาย โดยเป้าหมายที่ 4 ด้านการศึกษากำหนดว่า ให้สร้างหลักประกันว่าทุกคนได้รับการศึกษา

ที่มีคุณภาพอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมและสนับสนุนโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นไม่เพียงในระดับประเทศเท่านั้นแต่เป็นความจำเป็นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโลก

หลักการของการศึกษาตลอดชีวิตหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิต

จากการศึกษาแนวคิดของนักการศึกษาหลายๆท่าน ได้แก่ (Dave, 1976, Cropley and Dave, 1978, Cropley, 1980, Apps, 1992 อ้างถึงในสุมาลี สังข์ศรี, 2544), (Jarvis, 2008) และ (สุนทร สุนันท์ชัย, 2551) สามารถสังเคราะห์และสรุปหลักการสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้ดังนี้

1. หลักความจำเป็น การศึกษาหรือการเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ ทุกช่วงอายุ ตั้งแต่เกิดจนตาย การศึกษาไม่ได้สิ้นสุดเมื่อบุคคลจบจากโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเท่านั้น เพราะเป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิตคือให้กลุ่มเป้าหมายนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนในทุกช่วงวัย

2. หลักความเชื่อมั่น บุคคลมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ไม่ว่าจะอยู่ในวัยใดแม้วัยสูงอายุ หากจัดการศึกษาในรูปแบบที่เหมาะสม ก็สามารถเรียนรู้ได้ ดังนั้นต้องสร้างความเชื่อมั่นให้แก่กลุ่มเป้าหมาย

3. หลักความเสมอภาค ประชาชนทุกคนควรได้รับโอกาสการศึกษาทุกรูปแบบอย่างเสมอภาค โดยไม่มีข้อจำกัดในเรื่องอาชีพ สถานะทางเศรษฐกิจ สังคมและพื้นฐานการศึกษา

4. หลักการผสมผสาน การศึกษาตลอดชีวิตผสมผสานการศึกษาทุกรูปแบบ ทุกวิธีการทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย จากทุกแหล่งเรียนรู้ ที่จะช่วยให้คนทุกช่วงวัยเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสมตามความสนใจ ความต้องการและความพร้อมของตนเอง

5. หลักความสัมพันธ์กับชีวิต บุคคลควรได้รับความรู้ในสิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงโดยครอบคลุมตั้งแต่ความรู้พื้นฐานความรู้ด้านวิชาชีพ ไปจนถึงความรู้ที่จะช่วยให้บุคคลพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่างๆและให้มีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้ากับเปลี่ยนแปลงของสังคม สิ่งแวดล้อม

6. หลักความยืดหยุ่น หลากหลายและเข้าถึงได้ง่าย การเรียนรู้ตลอดชีวิตเน้นความยืดหยุ่นและหลากหลาย หลากหลายในเรื่องเนื้อหาที่จัดให้เรียนรู้ ยืดหยุ่นในเรื่องวิธีเรียน ระยะเวลาเรียนและสถานที่เรียนรู้ กลุ่มเป้าหมายควรเข้าถึงแหล่งที่ให้ความรู้ได้ง่ายและสะดวก ไม่ปิดกั้นด้วยกฎเกณฑ์ต่างๆ

7. หลักความต่อเนื่อง การจัดการศึกษาตลอดชีวิตควรจัดอย่างต่อเนื่อง เพื่อกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการเรียนรู้สามารถเรียนได้เสมอ

8. หลักความเป็นประชาธิปไตย การเรียนรู้ตลอดชีวิตให้อิสระแก่ผู้เรียนที่จะเลือกเรียนในสิ่งที่ตรงกับความต้องการ ความสนใจและความถนัดของตน

9. หลักการให้เครื่องมือในการแสวงหาความรู้ การจัดการศึกษาตลอดชีวิต ควรฝึกให้ผู้เรียนรู้วิธีและแหล่งที่จะแสวงหาความรู้มากกว่าจะป้อนเนื้อหาความรู้ให้ เพื่อผู้เรียนจะสามารถแสวงหาความรู้ที่จำเป็นต่อตนเองได้ต่อไป

10. หลักการมีส่วนร่วม การจัดการศึกษาตลอดชีวิตไม่อาจประสบผลสำเร็จได้โดยหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งต้องอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่าย ทั้งสถาบันการศึกษา แหล่งการเรียนรู้ต่างๆ บ้านเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ตลอดชีวิตบุคคลและองค์กรต่างๆในชุมชนรวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น มีบทบาทสำคัญที่ช่วยทำให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

จากหลักการสำคัญเหล่านี้จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการเรียนรู้ในสิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิตและสภาพแวดล้อมในทุกช่วงชีวิต มีความต่อเนื่อง มีความยืดหยุ่น หลักการเหล่านี้จะเป็นประโยชน์และเป็นแนวทางสำหรับหน่วยงานผู้จัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในการจัดกิจกรรมให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายอย่างทั่วถึงและเกิดประโยชน์มากที่สุด

แนวทางการจัดการศึกษาการเรียนรู้ตลอดชีวิตในภาพรวม

ก่อนจะกล่าวถึงแนวทางสำหรับการจัดการศึกษาการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับบุคคลแต่ละช่วงวัย จะขอกกล่าวถึงแนวทางการจัดการศึกษาการเรียนรู้ตลอดชีวิตในภาพรวม ก่อนดังต่อไปนี้

1. กลุ่มเป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ประกอบด้วย บุคคลทุกช่วงอายุตั้งแต่เกิดจนตายเพื่อให้ประชาชนทุกช่วงวัยได้รับการศึกษาตลอดชีวิตอย่างทั่วถึง เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทสังคมและปัญหาของแต่ละกลุ่ม อาจแบ่งกลุ่มเป้าหมายออกเป็นกลุ่มย่อย ดังต่อไปนี้ 1.1) กลุ่มเด็กก่อนวัยเรียนและปฐมวัย 1.2) กลุ่มเด็กวัยเรียน ประกอบด้วย กลุ่มเด็กวัยเรียน (การศึกษาภาคบังคับ) และกลุ่มเด็กวัยเรียน (ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย) 1.3) กลุ่มเยาวชนในระดับอุดมศึกษา 1.4) กลุ่มวัยแรงงาน และ 1.5) กลุ่มผู้สูงอายุ
2. เป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป้าหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิตในภาพรวมคือ เรียนรู้เพื่อการดำเนินชีวิต เพื่อการทำงาน เพื่อการปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เพื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างเหมาะสมและสามารถมีส่วนร่วมต่อสังคมในฐานะประชาชนของประเทศชาติหรือของสังคมนั้นๆ
3. รูปแบบของการเรียนรู้ตลอดชีวิต บุคคลจะเรียนรู้ผสมผสานกันหลายรูปแบบ ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยเฉพาะการเรียนรู้ตามอัธยาศัยจากการรับความรู้ข้อมูลมากมายจากสื่อประเภทต่างๆ จะเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง การเรียนรู้มิได้เกิดขึ้นเฉพาะในสถานศึกษา แต่จะเกิดขึ้นที่บ้าน ที่ทำงาน ที่แหล่งเรียนรู้ ที่สถานที่จัดกิจกรรมในชุมชน การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ เมื่อกลุ่มเป้าหมายสะดวก
4. สิ่งที่ควรเรียนรู้หรือจัดให้บุคคลได้เรียนรู้นั้น จะต้องเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่ากลุ่มเป้าหมายอยู่ในช่วงวัยใด เช่นกลุ่มวัยเรียนควรให้การศึกษาที่เป็นพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ต่อไป ถ้าเป็นกลุ่มวัยทำงาน ควรได้เรียนรู้ทักษะที่จะใช้ในการปรับปรุง พัฒนาอาชีพ ความรู้และทักษะที่ทันต่อยุคสมัย เป็นต้น
5. ผู้มีบทบาทในการจัดและส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต หากพิจารณาภาพรวมของการดำเนินชีวิต จะเห็นได้ว่าบุคคลได้เรียนรู้จากแหล่งต่างๆรอบตัวและมีผู้จัดและส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้มากมายทั้งครูอาชีพและครูชีวิต ซึ่งประกอบด้วย พ่อแม่ ผู้ปกครอง สถานศึกษาระดับต่างๆ ชุมชนและสังคม สถานประกอบการหรือสถานที่ทำงาน สื่อและแหล่งเรียนรู้ประเภทต่างๆ ดังนี้
 - 5.1 พ่อ แม่ ผู้ปกครอง บ้านนับเป็นโรงเรียนแห่งแรกของบุคคล โดยมีพ่อแม่ ผู้ปกครองเป็นครูซึ่งเรียกว่าเป็นครูชีวิตเป็นผู้ให้ความรู้และประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติตนในสังคมรวมทั้งการประกอบอาชีพ ทั้งนี้หากพ่อแม่ ได้รับการชี้แนะแนวทางเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์แก่บุตรหลาน ก็จะสามารถช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่บุตรหลานได้เป็นอย่างดี จะทำให้บ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เป็นฐานมั่นคงสำหรับบุคคลต่อไป
 - 5.2 สถานศึกษาระดับต่างๆ สถานศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา ทำหน้าที่ในการให้ความรู้พื้นฐานและความรู้ทางวิชาการและวิชาชีพแก่บุคคลในวัยเรียน โดยมีครูอาชีพเป็นให้ความรู้ ในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้น สถานศึกษาทุกระดับต้องฝึกทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสร้างนิสัยการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ผู้เรียนตั้งแต่ระดับประถมศึกษา จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและจัดให้มีบรรยากาศของการเรียนรู้ตลอดชีวิต
 - 5.3 ชุมชนและสังคม ชุมชนและสังคมมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ประชาชนในชุมชนนั้นๆเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต กิจกรรมต่างๆ ในชุมชนเช่นกิจกรรมทางศาสนา ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถทำให้คนในชุมชนเรียนรู้ในลักษณะของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ควรส่งเสริมให้ทุกชุมชนพัฒนาเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ สังคมทุกขนาดสามารถพัฒนาเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ เช่น หมู่บ้านแห่งการเรียนรู้ ตำบลแห่งการเรียนรู้ อำเภอแห่งการเรียนรู้ จังหวัดแห่งการเรียนรู้ ในสังคมแห่งการเรียนรู้จะมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีแหล่งเรียนรู้มากมาย มีบรรยากาศของการเรียนรู้และประชาชนจะเข้าใจและเห็นความจำเป็นของการเรียนรู้
 - 5.4 สถานประกอบการและสถานที่ทำงาน นับว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของประชาชนวัยทำงาน สถานประกอบการที่ทำงานจะต้องทำหน้าที่เป็นแหล่งให้ความรู้ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ผู้บริหารสถานประกอบการและสถานที่ทำงาน เพื่อให้ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่วัยแรงงานโดยสามารถจัดและส่งเสริมทั้งในรูปแบบของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย

5.5 สื่อประเภทต่างๆ สื่อได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ของบุคคลในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะคอมพิวเตอร์ในรูปแบบต่างๆ เช่นเว็บไซต์ Open Education Resource(OER) สื่อสังคม เป็นต้น สถาบันการศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถใช้ประโยชน์จากสื่อเหล่านี้เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนทุกวัย เนื่องจากสื่อช่วยให้บุคคลเรียนรู้ในเวลาใดก็ได้และเรียนที่ใดก็ได้ที่ตนเองสะดวก

แนวทางการจัดการศึกษาการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับบุคคลแต่ละช่วงวัย

1. กลุ่มเด็กก่อนวัยเรียน (0-3 ปี) และเด็กปฐมวัย(4-6 ปี) เด็กก่อนวัยเรียน (0-3 ปี) จะเรียนรู้จากพ่อแม่ ผู้ปกครอง และสภาพแวดล้อมภายในบ้าน จากหลักการของการศึกษาตลอดชีวิตกล่าวว่า บ้านเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยมีพ่อแม่ เป็นครูคนแรก เด็กก่อนวัยเรียนจะเรียนรู้การออกเสียง การพูด การพัฒนาด้านต่างๆ การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัยจากพ่อแม่และสมาชิกในครอบครัว ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความรู้แก่พ่อแม่ เพื่อให้มีความรู้และทักษะในการดูแลและส่งเสริมพัฒนาทักษะเด็กก่อนวัยเรียน อย่างเหมาะสม เพื่อให้บุตรหลานได้เรียนรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตสำหรับช่วงชีวิตต่อไป สำหรับรูปแบบในการให้ความรู้แก่พ่อแม่ ผู้ปกครองนั้นอาจจัดได้ทั้งในรูปแบบของการศึกษานอกระบบ เช่นการฝึกอบรมและในรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัย โดยให้ความรู้ผ่านสื่อต่างๆรวมทั้งอินเทอร์เน็ต

สำหรับเด็กปฐมวัยนั้น ถึงแม้ว่าเด็กส่วนใหญ่ จะได้มีโอกาสเข้าศึกษาในศูนย์เด็กเล็กหรือโรงเรียนระดับอนุบาล ซึ่งศูนย์เด็กเล็กหรือโรงเรียนก็จะส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้จากกิจกรรมต่างๆเพื่อให้เด็กมีพัฒนาการตามวัย อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ดูแลเด็กปฐมวัยก็ยังเป็นพ่อแม่ ผู้ปกครอง เพราะฉะนั้นการเรียนรู้ส่วนใหญ่จึงยังคงเกิดจากพ่อแม่ ผู้ปกครองและครอบครัว ดังนั้นถ้าพ่อแม่ ผู้ปกครองมีความรู้และมีแนวทางในการส่งเสริมการเรียนรู้แก่เด็กกลุ่มนี้ด้วย ก็จะเป็นการเสริมการเรียนรู้ที่เด็กได้รับจากสถานศึกษา

2. กลุ่มเด็กวัยเรียน (ระดับประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย) ประกอบด้วย 2 กลุ่มย่อย คือ 2.1) กลุ่มเด็กในวัยเรียนระดับประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (7-15ปี) และ 2.2) กลุ่มเด็กในวัยเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (16-18 ปี)

เด็กในกลุ่ม 2.1 แทบทั้งหมดจะมีโอกาสได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เพราะเป็นการศึกษาภาคบังคับซึ่งรัฐจัดให้โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายหรือเสียค่าใช้จ่ายน้อยมาก การศึกษาในระดับนี้ถือว่าเป็นการปูพื้นฐานที่สำคัญสำหรับชีวิตของบุคคล เด็กจะได้นำพื้นฐานความรู้นี้ไปใช้ในการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นและในการดำเนินชีวิตหรือแม้แต่เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพสำหรับเด็กบางกลุ่มที่ไม่มีโอกาสได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น

เด็กในกลุ่ม 2.2 คือผู้ที่มีโอกาสได้ศึกษาต่อมาจากจากระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เมื่อจบมัธยมศึกษาตอนปลาย จะมีเด็กส่วนหนึ่งได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น แต่อีกส่วนหนึ่งไม่มีโอกาสศึกษาต่อ ต้องออกมาประกอบอาชีพเช่นเดียวกับกลุ่ม 2.1

เป้าหมายของการจัดการศึกษาให้แก่เด็กในวัยเรียน ควรจะเป็นการให้ความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต จำเป็นต่อการแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง จำเป็นต่อการศึกษาต่อ และความรู้พื้นฐานสำหรับประกอบอาชีพด้วย ได้แก่ทักษะการอ่าน การเขียน การติดต่อสื่อสาร การคิดคำนวณ การคิดเชิงเหตุผล ทักษะการเผชิญปัญหาและการแก้ปัญหา รวมทั้งทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (ซึ่งประกอบด้วย ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม(ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม การคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ไขปัญหาการสื่อสารและการร่วมมือทำงาน)ทักษะสารสนเทศ สื่อและเทคโนโลยี ทักษะชีวิตและการทำงาน(ความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัว การเพิ่มผลผลิตและความรับผิดชอบ) เป็นต้น ควรเริ่มปลูกฝังทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่เด็กกลุ่มนี้ด้วย สิ่งที่สถานศึกษาควรคำนึงถึงให้มากที่สุดคือ จะต้องให้ความรู้และทักษะเพื่อการเตรียมตัวเข้าสู่อาชีพสำหรับเด็กทั้งกลุ่ม 2.1 และ 2.2 ด้วย

รูปแบบและวิธีการเรียนรู้ เด็กในวัยเรียนเหล่านี้จะเรียนรู้ในรูปแบบของการศึกษาในระบบเป็นหลัก นอกจากนั้นโรงเรียนควรเสริมด้วยกิจกรรมการศึกษานอกระบบ เช่นการฝึกอบรม กิจกรรมเสริมทักษะต่างๆและการศึกษาตามอัธยาศัยเช่นการเรียนรู้จากสื่อต่างๆและการสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ในสถานศึกษา

3. กลุ่มเยาวชนในระดับอุดมศึกษา การศึกษาในระดับนี้จะมุ่งให้ความรู้และทักษะทางวิชาชีพเพื่อให้บุคคลออกไปประกอบอาชีพ สถาบันการศึกษาควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้และทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและความต้องการของตลาดแรงงานในปัจจุบัน นอกจากทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่จำเป็นต้องปลูกฝังแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงทักษะ

การทำงานอื่นๆที่เป็นที่ต้องการ เช่น ผลการศึกษาของ (Department of Education, Australia, 2016) ซึ่งทำการศึกษาความคิดเห็นของนายจ้างต่อความรู้และทักษะของบัณฑิตจาก 4 มหาวิทยาลัยในประเทศออสเตรเลีย พบว่านายจ้างมีความพึงพอใจต่อทักษะใน 5 กลุ่มในระดับมาก ได้แก่ (1) **ทักษะพื้นฐาน** ได้แก่ การสื่อสารภาษาอังกฤษ การพูด การเขียน ความเข้าใจ การคิดคำนวณ ICT Literacy (2) **ทักษะทางวิชาชีพ** ได้แก่ การคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา การคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม ทักษะความร่วมมือ ทักษะการค้นคว้าวิจัย (3) **ทักษะส่วนบุคคล** ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต การพึ่งพาตนเอง ความสามารถในการปรับตัว : ยืดหยุ่น ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ความสามารถในการทำงานร่วมกับคนต่างภาษาต่างวัฒนธรรม (4) **ทักษะการจัดระบบ** ได้แก่ การจัดระบบและการวางแผน การบริหารเวลา ผลิตผลงาน ความเป็นผู้นำ การตัดสินใจ การประกอบการ (5) **ความรู้และเทคนิคเฉพาะด้าน** ได้แก่ ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต การประยุกต์ใช้ความรู้สู่การปฏิบัติงาน ความรู้เกี่ยวกับมาตรฐานของงานในระดับสากล ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม จากทักษะ 5 กลุ่มดังกล่าวจะพบว่าในกลุ่มที่ 5 มีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตอยู่ด้วย นอกจากนั้นควรพิจารณาทักษะที่ตลาดแรงงานต้องการมาเสริมเพื่อจัดไว้ในหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนการสอนสำหรับผู้เรียนในระดับอุดมศึกษาด้วย

สำหรับรูปแบบและวิธีการเรียนรู้ การศึกษาในระดับอุดมศึกษา ส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปแบบของการศึกษาในระบบ สำหรับในยุคปัจจุบันสถาบันควรจัดการศึกษาในระบบให้มีความยืดหยุ่น ได้แก่ ให้นักศึกษาเลือกวิชาเรียนตามที่ตนสนใจได้ แล้วนำมารวมหน่วยกิตเพื่อรับอนุปริญญาหรือปริญญา รวมทั้งให้นักศึกษานำความรู้และประสบการณ์จากภายนอกมาเทียบโอนได้ ให้มีการสะสมหน่วยกิตได้ นอกจากนั้นควรจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ (เช่น การฝึกอบรม การฝึกปฏิบัติ) และการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น กิจกรรมชมรมต่างๆ นิทรรศการ จิตอาสา และการเรียนรู้จากสื่อและการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ตลอดชีวิตในสถาบันเป็นการเสริมด้วย

4. กลุ่มเยาวชนวัยเรียนที่ไม่ได้ศึกษาต่อ เยาวชนกลุ่มนี้ประกอบด้วยผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแล้วไม่ได้ศึกษาต่อด้วยเหตุผลและความจำเป็นต่างๆ ต้องออกมาประกอบอาชีพ อาจจะเป็นแรงงานในระบบและแรงงานนอกระบบ การให้การศึกษาแก่เยาวชนกลุ่มนี้หากเป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นสามารถศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจากหน่วยงานการศึกษานอกระบบ (โดยเรียนไปพร้อมกับการทำงาน) สำหรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายแล้ว จะเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะทางวิชาชีพ เช่นเดียวกับกลุ่มวัยแรงงานเพราะฉะนั้นจะขอก้าวถึงเยาวชนเหล่านี้รวมอยู่ในกลุ่มแรงงาน (โปรดดูรายละเอียดในกลุ่มแรงงาน)

5. กลุ่มวัยผู้ใหญ่หรือวัยแรงงาน กลุ่มผู้ใหญ่หรือวัยแรงงาน นับว่าเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ของประเทศ ประชากรในกลุ่มนี้จะมีหลากหลายทั้งในด้านอายุ พื้นฐานการศึกษา ความรู้และทักษะอาชีพ และมีทั้งแรงงานในระบบและแรงงานนอกระบบ แรงงานส่วนใหญ่ของไทยจะมีการศึกษาน้อย เช่นในปีพ.ศ. 2561 ประเทศไทยมีแรงงาน จำนวน 38.26 ล้านคน พบว่ามีการศึกษาระดับต่ำกว่าประถมศึกษา 7.19 ล้านคน ระดับประถมศึกษา 8.42 ล้านคน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 6.32 ล้านคน มัธยมศึกษาตอนปลาย 6.28 ล้านคน ระดับอุดมศึกษา 8.11 ล้านคน ระดับการศึกษาอื่นๆ 1.46 แสนคน และไม่ทราบระดับการศึกษา 1.97 แสนคน (กระทรวงแรงงาน, 2562) ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าแรงงานต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน

ในสังคมยุคดิจิทัล ตลาดแรงงานต้องการแรงงานที่มีทักษะการทำงานในยุคอุตสาหกรรม 4.0 มีทักษะเฉพาะด้านและมีความพร้อมกับการใช้เทคโนโลยีที่ก้าวหน้า สิ่งที่ต้องให้แรงงานได้เรียนรู้ ควรประกอบด้วยความรู้พื้นฐาน ทักษะการดำเนินชีวิต ทักษะการเผชิญปัญหาและแก้ปัญหาและทักษะการประกอบอาชีพในยุคปัจจุบัน ทักษะที่จำเป็นแห่งยุคได้แก่ Big Data, Data Science, IoT, Cloud Technology, DevOps, Artificial Intelligence, Digital เป็นต้น หน่วยงานผู้จัดการศึกษาแก่แรงงานควรต้องรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง เช่น ข้อมูลจาก (OECD, 2021) ได้ทำการศึกษาทักษะที่จำเป็นสำหรับบุคคลวัยผู้ใหญ่ (อายุ 15-65 ปี) จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยจำนวนมากและสรุปได้ว่า ทักษะที่มีความจำเป็นและช่วยให้บุคคลประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพประกอบด้วยทักษะ 4 ด้านหลักดังนี้คือ (1) ทักษะความรู้ (Cognitive competencies) ได้แก่ ความสามารถในการอ่าน เขียน การสื่อสารภาษาต่างประเทศ การใช้ข้อมูล การแก้ปัญหา การเรียนรู้การใช้ประโยชน์จากการเรียนรู้และทักษะทาง

คณิตศาสตร์ (2). ทักษะระหว่างบุคคล (Interpersonal competencies) ได้แก่การทำงานเป็นทีม การเข้าใจความแตกต่าง การทำงานร่วมกับผู้อื่น มนุษยสัมพันธ์ การโน้มน้าวใจ การแก้ปัญหาความขัดแย้ง ประกอบด้วย (3). การรู้จักตนเอง (Intrapersonal competencies) ได้แก่การเข้าใจตนเอง การควบคุมตนเอง การปรับตัว การจัดการความเครียด ความยืดหยุ่น ความรับผิดชอบ ความสามารถในการประเมินและรับมือกับความเสี่ยง (4). ทักษะทางเทคโนโลยี (Technological competencies) ได้แก่การใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในหลากหลายรูปแบบเพื่อการทำงาน

จากทักษะดังกล่าวข้างต้น OECD ได้สังเคราะห์เป็น 3 กลุ่มและถือว่าเป็นทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของวัยแรงงานและได้ทำเป็นแบบสำรวจผู้ใหญ่วัยแรงงาน(16-65ปี)ใน33 ประเทศเรียกว่า The Survey of Adult Skills: Programme for the International Assessment of Adult Competencies (PIAAC). ทักษะ 3 กลุ่มคือ 1) Literacy ครอบคลุมความสามารถในการอ่าน การเขียน การอ่านเข้าใจ การแปลความหมาย การประเมินสรุปสิ่งที่อ่าน เป็นต้น 2) Numeracy ครอบคลุม การจัดการสถานการณ์หรือการแก้ปัญหาในบริบทที่เป็นจริง ด้วยเหตุด้วยผลในเชิงข้อมูล ข้อเท็จจริงทางคณิตศาสตร์ โดยใช้หลากหลายวิธีการ 3) Problem solving in technology-rich environments ครอบคลุมความสามารถในการแก้ปัญหาส่วนบุคคล ปัญหาการทำงาน ปัญหาสังคม โดยสามารถตั้งเป้าหมายที่เหมาะสมและใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีเพื่อการบรรลุเป้าหมาย

นอกจากทักษะข้างต้นแล้ว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอาจหาข้อมูลจากแหล่งอื่นๆ อีกเช่น Top 10 skills for 2025 ของ World Economic Forum (2020) ซึ่งประกอบด้วยทักษะการคิดวิเคราะห์และนวัตกรรม ทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง การแก้ปัญหาที่ซับซ้อน การคิดเชิงวิพากษ์และการวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์และคามคิดริเริ่ม ทักษะการเป็นผู้นำและอิทธิพลทางสังคม ทักษะการใช้ การควบคุมและการจัดการเทคโนโลยี การออกแบบและการเขียนโปรแกรม ทักษะการรับมือกับปัญหา การอดทนต่อความกดดันและการปรับตัว การใช้เหตุผล การแก้ปัญหาและการระดมความคิด เป็นต้น แรงงานควรได้เรียนรู้อยู่เสมอเพื่อ re-skill และ up-skill ทักษะให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน

สำหรับรูปแบบและวิธีการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่แรงงาน เนื่องจากกลุ่มแรงงานเป็นกลุ่มใหญ่มาก ครอบคลุมตั้งแต่เยาวชนที่ไม่ได้ศึกษาต่อออกมาประกอบอาชีพ ไปจนถึงแรงงานกลุ่มอายุต่างๆ จึงขอเสนอกลไก ดังต่อไปนี้

1) จำแนกกลุ่มแรงงานเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ เช่นจำแนกเป็นกลุ่มเยาวชนวัยเรียนที่ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน กลุ่มที่มีความรู้ต่ำกว่ามัธยมศึกษาและไม่มีพื้นความรู้ด้านวิชาชีพ กลุ่มแรงงานระดับต้น ระดับกึ่งฝีมือ ระดับฝีมือ กลุ่มแรงงานในระบบและแรงงานนอกระบบ เพราะแรงงานแต่ละกลุ่มจะมีสภาพ ปัญหาและความต้องการเรียนรู้เพื่อพัฒนาต่างกัน

2) บูรณาการความร่วมมือทุกระดับและทุกฝ่าย ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและสถานประกอบการ

3) จัดตั้งศูนย์แนะแนวสำหรับแรงงานทั้งในระดับประเทศและระดับจังหวัด

4) รัฐควรกำหนดเป็นข้อปฏิบัติให้สถานประกอบการเปิดโอกาสให้แรงงานไปศึกษาหาความรู้เช่นปีละ 30 ชั่วโมง

5) รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของแรงงานก็คือการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย หน่วยงานผู้ให้การศึกษาแก่แรงงานควรใช้ประโยชน์จากสื่อและเทคโนโลยีให้ความรู้แก่แรงงาน เพราะแรงงานส่วนใหญ่จะไม่มีเวลา สื่อควรมีวิชาให้เลือกหลากหลายและสามารถเรียนรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลาและควรให้เรียนแบบสะสมหน่วยกิตได้

6) จัดคู่มือการเรียนรู้แก่แรงงานอย่างทั่วถึงทั้งแรงงานในระบบและแรงงานนอกระบบ

7) หน่วยงานผู้รับผิดชอบต้องสร้างความเข้าใจและสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่แรงงาน

6. กลุ่มผู้สูงอายุ เป้าหมายในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ผู้สูงอายุ จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุนั้นควรพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมคือ สุขภาพกาย สุขภาพจิต เศรษฐกิจ สังคม และสติปัญญา เพราะฉะนั้นการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ผู้สูงอายุก็เพื่อช่วยให้ผู้สูงอายุพัฒนาคุณภาพชีวิตทุกด้านได้อย่างเหมาะสม เป็นผู้สูงอายุที่มีพฤติกรรมดี สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขตามอัตภาพ

สิ่งที่ควรจัดให้ผู้สูงอายุได้เรียนรู้ ก็คือ ความรู้และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพร่างกาย (การดูแลสุขภาพ การพักผ่อน งานอดิเรก การจัดที่อยู่อาศัย) สุขภาพจิตใจ (การผ่อนคลาย การห่างไกลความเครียด การฝึกจิตใจ) เศรษฐกิจ (การออม การหารายได้ หรืออาชีพที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุ) สังคม (การอยู่ร่วมกับบุตรหลาน การมีส่วนร่วมในชุมชน/สังคม การถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ชุมชน) สติปัญญา (การเรียนรู้ในสิ่งที่สนใจ วิธีการหาความรู้ ข้อมูลที่สนใจ การใช้เทคโนโลยีในการหาข้อมูลและสื่อสาร)

สำหรับรูปแบบการจัดการเรียนรู้แก่ผู้สูงอายุ ขอเสนอวิธีการและกลไกดังนี้

1) รูปแบบการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุประกอบด้วย การศึกษานอกระบบ(ได้แก่การจัดวิทยากรให้ความรู้ การเข้าฝึกอบรม การเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนผู้สูงอายุและชมรมผู้สูงอายุ เป็นต้น) และการศึกษาตามอัธยาศัย (ได้แก่ การเรียนรู้จากกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมต่างๆของชุมชน การทัศนศึกษา การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้และจากสื่อต่างๆ

2) หน่วยงานผู้รับผิดชอบควรประชาสัมพันธ์ผู้สูงอายุอย่างทั่วถึง ถึงแหล่งหรือช่องทางที่จะหาความรู้ ข้อมูล

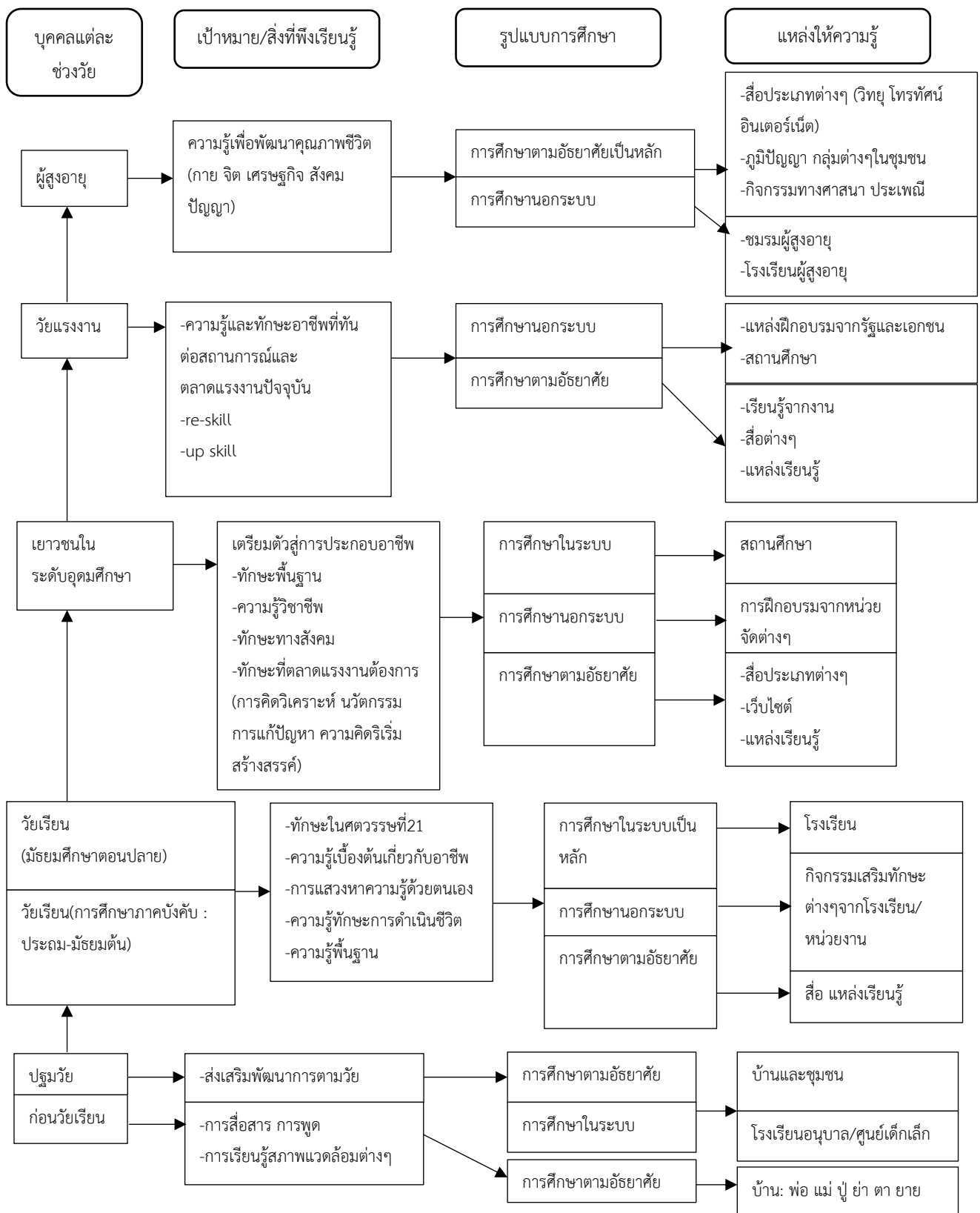
3) สถาบันหรือองค์กรที่ผลิตสื่อควรเพิ่มเนื้อหาสำหรับผู้สูงอายุให้มากขึ้น และควรเป็นสื่อที่เข้าถึงได้ง่าย

4) ควรพัฒนาบุคลากรผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้แก่ผู้สูงอายุ เช่นวิทยากร ครูผู้สอนในโรงเรียนผู้สูงอายุ ผู้บริหารจัดการสถานศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ ตลอดจนสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ผู้ดูแลผู้สูงอายุและครอบครัว ให้เห็นความจำเป็นของการเรียนรู้ต่อผู้สูงอายุ และให้รู้ถึงแหล่งหรือกิจกรรมที่จะให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุ

5) จัดให้มีสถานศึกษาหรือแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุให้หลากหลาย ได้แก่โรงเรียนผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุ มหาวิทยาลัยวัยที่สาม เป็นต้น

6) ส่งเสริมการรวมกลุ่มผู้สูงอายุอย่างไม่เป็นทางการ ได้แก่ ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มอาชีพผู้สูงอายุ กลุ่มดนตรีไทย กลุ่มสมุนไพรพื้นบ้าน ฯลฯ และส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้ทำกิจกรรมช่วยเหลือสังคมหรือถ่ายทอดภูมิปัญญาและความรู้สู่สังคม

สรุป จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเกี่ยวกับแนวทางการจัดการศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับบุคคลแต่ละช่วงวัยสามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ **ดังภาพที่ 1**

ภาพที่ 1 แนวทางการจัดการศึกษาการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับบุคคลแต่ละช่วงวัย

สรุปผล

การศึกษาหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับบุคคลทุกช่วงวัย ตั้งแต่เกิดจนตาย ในการที่จะช่วยให้บุคคลแต่ละช่วงวัยได้เรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์ต่อการนำไปพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างแท้จริงนั้น ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของหลายฝ่าย โดยเฉพาะฝ่ายกลุ่มเป้าหมายหรือผู้เรียนและฝ่ายผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ ฝ่ายกลุ่มเป้าหมายต้องเห็นความจำเป็นของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ต้องใฝ่หาความรู้ ต้องรู้จักช่องทางที่จะแสวงหาความรู้ ฝ่ายผู้จัดต้องจัดสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ให้แก่กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้ ต้องใช้วิธีการที่เหมาะสมที่กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงได้ง่ายและเหมาะสมกับธรรมชาติของกลุ่มเป้าหมาย เพราะกลุ่มเป้าหมายแต่ละช่วงวัยมีสภาพและความต้องการแตกต่างกัน นอกจากนี้ครอบครัวและชุมชนยังมีส่วนช่วยส่งเสริมอีกมาก ครอบครัวเป็นทั้งผู้ให้ความรู้ เป็นแบบอย่างการเรียนรู้และช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ ส่วนชุมชนนั้น กิจกรรมต่างๆในชุมชนช่วยให้บุคคลได้เรียนรู้และชุมชนยังสามารถจัดแหล่งเรียนรู้ประเภทต่างๆ และสร้างบรรยากาศการเรียนรู้แก่ประชาชนอีกด้วย ดังนั้นหากทุกคน ทุกฝ่ายในสังคมเข้าใจการเรียนรู้ตลอดชีวิต เห็นความจำเป็นและร่วมกันส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้ทั้งตนเอง คนในครอบครัวและคนอื่นๆในสังคม ในที่สุดทยก็จะไปสู่เป้าหมายการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับทุกคนได้

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงแรงงาน. (2562). *ทิศทางการดำเนินงาน*. สืบค้นเมื่อ 21 กันยายน 2562, จาก <http://www.mol.go.th/anonymouse/content/page/6733>
- พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). (2532). *หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. กรุงเทพฯ: สำนักฯ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2560-2579*. กรุงเทพฯ: สำนักฯ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. ๒๕๖๑ – ๒๕๘๐*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ.
- สุนทร สุนันท์ชัย. (2551). ความรู้พื้นฐานการศึกษาตลอดชีวิต ในสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช *เอกสารการสอนชุดวิชาการศึกษาดูแลชีวิตและการศึกษานอกระบบ* หน่วยที่ 1. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. พิมพ์ครั้งที่ 4. หน้า 1-48.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2544). *การศึกษาดูแลชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- Department of Education, Australia. (2016). *Employer Satisfaction Survey: National Report*. Australia: Department of Education.
- Hargreaves, D.H. (2004). *Learning for life- The foundations for lifelong learning*. Bristol: Policy Press.
- Jarvis, P. (2008). *Democracy, lifelong learning and the learning society*. London: Routledge Retrieved Feb 8, 2021 from <https://doi.org/10.4324/9780203001707>
- OECD (2021). *The Survey of Adult Skills: Programme for the International Assessment of Adult Competencies (PIAAC)*. Retrieved from <https://www.oecd.org/skills/piaac/about/#d.en.481111>

United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2016). *Sustainable Development Goals (SDGs)*. Retrieved from <https://sustainabledevelopment.un.org/sdgs>

World Economic Forum. (2020). *These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them: Top 10 skills of 2025*. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/>

Translated Thai References

Ministry of Labour. (2019). *Direction of Operation*. Retrieved Sept 21, 2019 from <http://www.mol.go.th/anonymous/content/page/6733> (in Thai)

Office of National Education Commission. (2002). *National Education Act B.E.1999 and amendment (version 2) B.E.2002*. Bangkok: Prikwangraphic Limited Company. (in Thai)

Office of the Education Council. (2017). *National Education Plan B.E. 2018-2036*. Bangkok: Office of the Education Council. (in Thai)

Office of the National Economics and Social Development Council. (2018). *National Strategy B.E.2018-2037*. Bangkok: Office of National Strategy Committee Secretariat. (in Thai)

Office of the National Economics and Social Development Council. (2017). *The 12nd National Economic and Social Development Plan (B.E.2017-2021)*. Bangkok: Office of the National Economics and Social Development Council. (in Thai)

Prathepvaethee (Prayuth Payootto). (1989). *Education principles in Buddhism*. 3rded. Bangkok: Faculty of Education, Chulalongkorn University (in Thai)

Sumalee Sungsi. (2001). *Lifelong Education for Thai Society in the 21st century*. Bangkok: Office of National Education Commission (in Thai)

Sunthorn Sunanchai. (2008). "Basic knowledge in lifelong education." In School of Educational Studies, Sukhothai Thammathirat Open University. Textbook of lifelong education and non-formal education. (chapter 1). Nonthaburi: STOU Printing House. 4thed. p.p.1-48. (in Thai)